

Філософські науки

УДК 37:1

Лариса Абизова

Модернізація освітніх стратегій у вітчизняній педагогічній культурі

Розкрито сутність освіти як багатовимірного ресурсу стратегічного розвитку держави, трансформації вітчизняного освітнього простору в контексті євроінтеграційних та глобалізаційних викликів сучасності. Зазначено, що модернізація освітньої діяльності здійснюється з урахуванням надбань вітчизняної освіти та європейських вимог. Зроблено висновок про те, що завдання метанараднотиви вітчизняного освітнього простору полягає у формуванні і трансляції моделі етнічної ідентичності, яка повинна спиратися на активне використання основних елементів матриці національної самосвідомості.

Ключові слова: освіта, філософія освіти, парадигма, євроінтеграція, національна ідентичність.

Larysa Abyzova

Modernization of Educational Strategies in the National Pedagogical Culture

The gist of education as multidimensional resource of strategic manner of civil, moral and cognitive orientation as well as the transformations of the national education's field in the context of European integration and globalization challenges nowadays was described. Basic conceptual directions on usage of paradigmatic principles of educational philosophy concerning reforming of educational theory and educational practice in Ukraine were analyzed. The internationalization of education is interpreted as a synonymous for the international education component.

Keywords: Education, Philosophy of education, Paradigm, European Integration, National Identity.

Лариса Абызова

Модернизация образовательных стратегий в отечественной педагогической культуре

Раскрыта сущность образования как многовекторного ресурса стратегического развития государства, трансформация образовательного пространства в контексте евроинтеграционных и глобализационных процессов современности. Сделан вывод о том, что задание метанараднотиви отечественного образовательного пространства состоит в формировании и трансляции модели национальной идентичности, которая должна включать элементы матрицы национального самосознания.

Ключевые слова: образование, философия образования, парадигма, евроинтеграция, национальная идентичность.

У процесі розбудови української держави необхідним є визначення основних напрямків концептуального використання парадигмальних положень філософії освіти для реформування педагогічної теорії та освітньої практики в Україні. Система освіти пристосовує навчання до нових вимог мультикультурного контексту соціуму. Після входження України в Європейський освітній і науковий простір модернізація освітньої діяльності здійснюється з урахуванням надбань вітчизняної освіти та європейських вимог. Розширюються двосторонні та багатосторонні зв'язки і контакти між навчальними закладами України та інших держав на основі взаємовигідного співробітництва, має місце вільний академічний обмін викладачів і студентів вітчизняних вишів та вишів європейських країн, універсалізація навчального планування. Інтернаціоналізація освіти визнається синонімом міжнародної складової освіти, її мета – підвищення ефективності освітньої та науково-дослідної роботи, в ідеалі – доведення її до найкращого світового рівня, розширення мобільності викладацького та студентського складу. Інтернаціоналізація особливо вищої школи розглядається як певна гарантія конкурентоспроможності держави і особистості в глобальній економіці. Створення єдиного освітнього простору на основі розроблення єдиних критеріїв і стандартів продукуватиме конкурентоспроможного фахівця, здатного адаптуватися до мінливого економічного простору європейських країн.

Філософія освіти спрямовує свій потенціал на створення і впровадження сучасних концепцій, які обумовлюють формування нової практичної та ефективної моделі освітньо-педагогічного дискурсу. Інтегративним механізмом між педагогічною практикою та загальною філософською теорією

стає переорієнтація аналізу навчально-виховного процесу та освіти в контексті філософських уявлень про людину та полікультурного контексту сучасного українського суспільства. Освітні взаємодії в нашій державі упродовж двох десятиліть перебувають у процесі перманентної трансформації, що, з одного боку, свідчить про динаміку соціуму, а, з іншого, – позбавляє стабільності систему освіти.

Предметом дослідження є освіта як багатовимірний ресурс стратегічного порядку громадянської, моральної та пізнавальної спрямованості, трансформація вітчизняного освітнього простору в контексті євроінтеграційних та глобалізаційних викликів сучасності.

Філософія завжди прагнула окреслити цінності та можливість освіти. Проблеми освіти були висвітлені у працях М. Бубера, Ю. Габермаса, Дж. Мура, М. Портера, К. Ясперса, С. Рікка, Д. Уайтхода, А. Рофе, Е. Хансената та ін. Американський філософ, систематизатор прагматизму Д. Дьюї на межі XIX–XX ст. наполегливо доводив необхідність освітньої практики, заснованої на філософських принципах, обґрунтувавши ідею про те, що педагоги-практики повинні використовувати філософію як методологічне підґрунтя всієї освітньої діяльності, а філософія освіти повинна стати обов'язковим виміром компетентної, відповідальної практики в освіті. Дослідники української культури Д. Антонович, Д. Дорошенко, В. Біднов та інші відкрили нам образ та ідею традиційної української школи, адже вона в історії України виступала джерелом духовного формування народу, національної самосвідомості, соціально-активним практичним елементом формування менталітету. Розвиток освітньої сфери сучасної України всебічно проаналізовано у працях В. Андрущенка, М. Згуровського, В. Кременя, М. Михальченка,

Б. Коротяєва, В. Лутая, О. Базалука, Н. Юхименко, Г. Калінічевої та багатьох інших. Ці праці вирізняються різноманітністю підходів та оцінок, однак їх єднає спільне фундаментальне прагнення – зробити вітчизняну освіту кращою.

Поступ історії визначається динамікою соціальних процесів у всіх сферах життя суспільства. Зміна ідей, знань і технологій відбувається набагато швидше, ніж зміна поколінь, виникає протиріччя між лавиноподібним розвитком знань і технологій та людською спроможністю їх творчо засвоїти, яке американський соціолог Е. Тоффлер, автор концепції надіндустріальної цивілізації, назвав «футурошоком». У своїй праці «Третя хвиля» він одним з перших звернув увагу на те, що раніше, до приходу «третьої хвилі», у суспільстві існували свої принципи і правила, які синхронізували, механізували та стандартизували поведінку і практику людей [10]. Надзвичайна складність сучасного суспільства, здатного, за словами І. Пригожина, який оперує категоріями постнекласичної науки, «переживати велику кількість біфуркацій» (роздвоєнь), створює нову ситуацію у світі, тому що складні системи чутливі до соціальних флуктуацій (коливань) і це «викликає у нас одночасно і надію, і тривогу». Соціальні зрушення призвели до того, що світ «назавжди позбувся гарантій стабільних та непорушних законів». Грандіозними подіями в масштабах глобальної еволюції, які вже змінюють світ і свідомість людей, стала поява новачійних наукових проектів, таких як «Геном людини», «Нанотех», «Інфотех», «Наномед», реалізація проекту глобальної електронної цивілізації. Змінюється наука, освіта, духовний світ людини. Виникають нові механізми людського спілкування і взаємодії, розширюється та посилюється взаємовплив різних світоглядів, культур і релігій. У XXI ст. освіта набуває статусу стратегічного ресурсу розвитку суспільства, який забезпечує зростання його технологічного рівня і конкурентоспроможності в умовах глобалізації, адже нову цивілізацію та її основу high-tech (електрохімію, біо-, інфо-, нано-, кристалотехнології, мікромеханіку, тощо) неможливо будувати без прориву у сфері свідомості.

В умовах сучасної науково-технічної цивілізації у вітчизняній освіті має місце протистояння двох підходів до визначення домінанти освітнього процесу. Репрезентують ці підходи до людини як суб'єкта освіти: емпірико-аналітичний, орієнтований на відповідні науки про людину як типологічну істоту (сцієнтична парадигма); та гуманітарний, що інтерпретує людину як особистість, унікальну індивідуальність, яка розкривається насамперед в етичному, естетичному, світоглядному аспектах і навіть у позанауковій свідомості (культурологічна парадигма). Сьогодні критерієм освіти виступає «результативність». У цьому контексті «університети та інститути вищої освіти підпорядковуються відтепер вимозі формування компетенції, а не ідеалів. Передача знань не виглядає більше як те, що покликане формувати еліту, здатну вести націю до звільнення, але постачає системі гравців, здатних забезпечити виконання ролі на практичних посадах, які потрібні інститутам» [5, с. 119]. Загальновідома дихотомія «двох культур» сьогодні доповнюється «третьою культурою» XXI ст., носіями якої являються творці негуманітарних наук про людину, що виникають в умовах революції гуманотехнологій в генетиці, геноміці, наномедицині, нанофармакології, етногенетиці, тощо [8]. Третя культура парадоксально синтезує риси двох попередніх культур – культури сцієнтичної природничо-наукової свідомості та гуманітарно-культурологічної. «Стратегія носіїв третьої культури полягає у звільненні людини не лише від соціальних, але й біологічних

(генетично обумовлених) обмежень» [6, с. 12]. Це має сприяти конструюванню людської природи відповідно до проектів, створених самими людьми, своєрідному «антропологічному дизайну». Нанотехнології будуть активно застосовуватися до вирішення соціально-гуманітарних, морально-етичних, світоглядних проблем, а це в свою чергу породжує гострі дискусії філософського характеру, які актуалізуються і в освітньо-педагогічному просторі.

Філософські пошуки антропологічного спрямування зосереджені на проблемі людської індивідуальності. Поступово видозмінюється ліберальна модель суспільства, змінюється статус людини, з «людини, яка думає» вона поступово дрейфує до «людини, яка функціонує». Пересічний громадянин завдяки всім схемам маніпулювання його розумом, почуттями, волею, смаками перетворюється на функціональну одиницю з певною керованою програмою дій. Базові екзистенції соціуму (суспільні цінності та установки) втратили свої чіткі обриси. Аналізуючи динаміку змін сучасної української спільноти, Т. Воропасва зазначає, що «негативними соціокультурними трансформаціями є зменшення кількості респондентів, які представляють «європейську людину», «підприємницьку людину», а також збільшення кількості респондентів, які репрезентують «кризову людину», «маргінальну людину», «розчаровану людину», «конформну людину», «закриту людину» [1, с. 198]. Умови динамізації культури, прискорення соціальних змін, інколи сприяють перетворенню індивіда на людину розгублену, що не сприяє бутійній вкоріненості людини. Означена проблема має безпосереднє відношення до освіти, оскільки інколи, на жаль, саме в освітній практиці криється її потенційна можливість. Нова реальність вимагає нової освітньої парадигми. Сама система освіти за певних умов може сприяти омасовленню особистостей, відчуженню людської сутності. Мова про неоднозначність освітніх стандартів, які є необхідними для кожного освітнього рівня, але за певних умов можуть поставати формами закріпачення думки та дії, стримувати творчий процес, бюрократично підтримуючи посередність. Питання освітніх стандартів є складним і неоднозначним, стандартизація освіти – невід'ємний атрибут освітніх систем усіх розвинених країн. Пошук правил і процедур унормування освітньої діяльності в нашій державі триває, але загальна її стандартизація може загрожувати тотальною і сумною уніфікацією. Тому виправдані є тривалі дискусії про співвідношення стандарту у творчості, стандарту та академічних свобод в освітніх взаємодіях. Метою освіти стає формування людини, здатної жити за своїм покликанням та вибором, людини, яка може бути щасливою і корисною для суспільства, людини з високою шкалою цінностей. Основу аксіології освіти складає етика І. Канта, його вчення про регулятивні принципи практичного розуму, про сферу моральності як сферу свободи і відповідальності. Це принципи загальнолюдської моралі, але у сфері освіти вони мають бути базовими і фундаментальними, тому що вони, по-перше, розкривають соціокультурний статус освіти як провідної форми життєдіяльності сучасного українського суспільства, що виступає не лише генератором його розвитку, але й домінуючим фактором формування соціокультурного середовища; по-друге, надають освіті онтологічного та екзистенціального виміру в рамках культури, принципово змінюючи методологію освітньої практики в межах нової філософської парадигми освіти.

Сутнісною рисою, яка відрізняє «суспільство знань» від попередніх соціокультурних утворень виступає наявність

великої кількості комунікацій. «І за словом «інформація» приховується саме комунікація, а не знання. Спостерігаючи за сучасними політиками, біржовими маклерами, журналістами та їх аудиторією, важко не помітити: більш інформована людина – не та, яка більше знає, а та яка бере участь у більшій кількості комунікацій» [4, с. 11–12]. Основу освітньо-педагогічних взаємодій складає не знеособлений обмін інформацією, а комунікація на основі спілкування. Процес розуміння завжди має діалогічний характер, оскільки розуміння тісно пов'язане зі спілкуванням, передбачає «зустріч суб'єктів», що надзвичайно важливо у педагогічних взаємодіях. Значимість діалогу у розв'язанні протиріч і конфліктів сучасного світу, починаючи з особистісних і завершуючи міжетнічними та міждержавними, неоціненна. Діалогічність навчання сприяє діалогічності культур, толерантності, терпимості до думки іншого та до іншої людини як такої, до її уподобань, до її приналежності до тієї чи іншої спільноти. Якщо толерантність матиме місце в системі освіти, вона екстраполюватиметься на суспільство.

У модерні часи переходу численних спільнот у горизонт буття мультикультурних євроатлантичних цінностей національна спрямованість освітнього процесу є основою недопущення національного самовідчуження. Шанування національного коріння виступає запорукою успішного національного поступу. Тенденція національної спрямованості освітнього процесу постає урівноваженням сучасних інтеграційних процесів, певним їхнім антиподом, що, в свою чергу, демонструє діалектичну природу соціального буття. В освітніх системах різних країн вона проявляється з різною силою, але особливо відчутною є в пострадянських та постколоніальних державах, в тому числі і в Україні. Національна спрямованість освіти полягає у невіддільності освіти від національної основи. Дослідники української освіти відкривають нам образ та ідею традиційної української школи, адже вона в історії України виступала джерелом духовного розвитку народу, національної самосвідомості, соціально активним практичним елементом формування менталітету [11].

Звернемо увагу на основні характеристики традиційних основ національної української освіти. По-перше, – це народність школи, яка передбачала освіту у рідному соціумі, без відриву дитини від родини, від рідної землі. В школах органічно поєднувалася релігійна, національна і світська освіта. Через знайомство з православною релігією батьків і дідів дитина засвоювала свою нерозривну єдність з землею та народом, а світське знання додатково дозволяло розвивати критичність свідомості, створювати фундамент для подальшої освіти. По-друге, українська традиційна школа – це школа плюралістична. При загальній соціально організованій стандартизації системи знань, що викладалася у школах, не існувало однотипності. Кожна школа мала індивідуальні риси. Третя характеристика традиційної української школи – це відносна її доступність. У більшості сіл навчалися селянські діти незалежно від матеріального положення батьків, навіть діти-сироти жили у шпиталях при церквах і могли відвідувати школу. Варто відмітити, що всю історію свого існування традиційна українська школа жила ініціативою та моральною і матеріальною підтримкою громади.

Школа і освіта в Україні змінювалася і розвивалася. При вирішенні сучасних філософсько-освітніх завдань неможливо ігнорувати досвід, історію, невдачі та здобутки традиційної школи. Для відродження, а інколи і для формування

національної свідомості, доцільно вивчати і застосовувати у модернізації освітніх стратегій надбання національної педагогічної культури. Завдання метанаративу вітчизняного освітнього простору полягає у формуванні і трансляції моделі етнічної ідентичності, яка повинна спиратися на активне використання основних елементів матриці національної самосвідомості, визначених Е. Смітом, які виступають якісними параметрами самоідентифікації та самозбереження нації [7]. У контексті вітчизняної історико-культурної площини вони виглядають наступним чином: групова назва нації, психологічно, – це синонім самовизначення «ми», важливий компонент для відчуття національної єдності; міф про спільних предків та єдине походження, цей компонент надає національній самосвідомості певний історизм, момент початку нації в історії; зв'язок з конкретною територією, рідним краєм; національний характер і вираження його в національних героях та геніях; культура і мова, яка відображає не тільки національний спосіб побуту, життя, творчості, але й мислення, відношення до світу; спільна історична пам'ять і національна солідарність.

Ґрунтуючись на вищезазначеному, можна стверджувати, що окреслені елементи культурної матриці української національної самосвідомості складають систему самоідентифікації, самозбереження і самозахисту нації в історії, постають «коренями» національної культури. «Якщо корені – це те, що робить вас тим, чим ви є, наділяє вас життєвою силою і автентичністю, то їхня відсутність є великою вадою» [2, с. 257].

Сучасна філософія освіти спрямовує зусилля на створення такої моделі вітчизняного освітнього простору, в якому значимою буде його гуманітарна складова, орієнтація на толерантність та збалансованість сцієнтичного та гуманітарного змісту. Враховуючи всі новації сьогодення, аналізуючи екзистенціальні освітні взаємодії, доцільно зробити висновок про те, що основу педагогічної аксіології має визначати перехід у педагогічних відносинах від системи підпорядкування до системи співробітництва, розкріпачення педагогічних відносин, сприйняття особистості як вищої цінності. У сфері вітчизняної освіти ці принципи мають бути базовими і фундаментальними.

1. *Воролаєва Т.* Українська спільнота крізь призму культурно-світоглядних трансформацій // Українознавчий альманах. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2011. – Вип. 5. – С. 194–198. 2. *Гелнер Я.* Нації та націоналізм. Націоналізм. – К.: Таксон, 2003. – 300 с. 3. *Гершунский Б. С.* Философия образования для XXI века. / Б. С. Гершунский. – М.: Совершенство, 1998. – 605 с. 4. *Иванов Д. В.* Виртуализация общества / Д. В. Иванов. – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2000. – 96 с. 5. *Лиотар Ж.-Ф.* Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар; пер. с фр. Н. А. Шматко. – М.: Институт экспериментальной социологии, СПб.: Алетейя, 1988. – (серия «Gallicinium») – 160 с. 6. *Лукьянец В. С.* Наука нового века. Гуманитарные трансформации // Наука и образование: современные трансформации: Монография / Ин-т философии им. Г. С. Сковороды НАН Украины. – К.: Изд. ПАРАПАН, 2008. – С. 8–37. 7. *Смит Е.* Национальная идентичность / Ентони Смит; [пер. з англ. П. Тарашук]. – К.: Основи, 1994. – 223 с. 8. *Сноу Ч. П.* Две культуры и научная революция // Ч. П. Сноу. Портреты и размышления. – М., 1985. – С. 195–226. 9. *Соболь О. Н.* Гуманитарно-информационные трансформации постмодерного века // Наука и образование: современные трансформации: Монография / Ин-т философии им. Г. С. Сковороды НАН Украины. – К.: Изд. ПАРАПАН, 2008. – С. 227–250. 10. *Торффлер Е.* Третья хвиля. – К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. – 480 с. 11. Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / Упор. С. В. Ульяновська. – К.: Либідь, 1993. – 592 с.